

Aldona Żejmo-Kudelska
Maria Depta

Teatr Zaangażowany Społecznie – próba charakterystyki

Część I

Teatr zaangażowany społecznie (TZS) to istniejąca obok mainstreamu teatralnego, rozwijająca się ostatnio w Polsce i doceniana na świecie forma pracy z grupą wykorzystująca techniki dramowo-teatralne. Projekty *Teatru zaangażowanego społecznie* to działania na wskroś interdyscyplinarne, łączące wiedzę m.in. z dziedzin takich jak psychologia, pedagogika, socjologia, teatrologia, antropologia kultury. Ich efektem są zwykle poruszające spektakle, najczęściej oparte o realne wydarzenia z życia (społeczności/uczestników) w różny sposób włączające widzów do pracy nad zagadnieniem zarysowanym w przedstawieniu, angażujące i uznające widownię za integralną część spotkania. W niniejszym artykule podejmujemy próbę zarysowania trudności terminologicznych oraz próbę zdefiniowania cech charakterystycznych TZS oraz krótkiego opisanie wybranych popularnych w Polsce metod pracy: Teatru w Edukacji, Teatru Forum i Teatru ze Społecznością.

Wprowadzenie

W anglojęzycznej literaturze przedmiotu funkcjonują dwa terminy odnoszące się do działań, które określamy mianem *teatru zaangażowanego społecznie*: *applied theatre* (*teatr stosowany*) i *social theatre* (*teatr społeczny*). Jak pisze jeden z głównych teoretyków metody – profesor New York University Philip Taylor (2003) – możemy ten rodzaj teatru nazwać *stosowanym*, gdyż jest “przenoszony” z sal teatralnych, instytucjonalnych teatrów w przestrzenie do tej pory niekojarzące się ze światem teatru. W ten sposób teatr dociera do społeczności lub osób, które często nie mają żadnych doświadczeń teatralnych, a wśród których znajduje praktyczne zastosowanie umożliwiając docelowo transformację rozumianą jako konstruktywna zmiana społecznego lub osobistego funkcjonowania.

Z kolei Ann Seymour (2009) – ceniona brytyjska dramaterapeutka, reżyserka i aktorka TZS – we wstępie do książki „*Dramatherapy and Social Theatre. Necessary Dialogues.*” powołując się na Jamesa

Thompsona i Richarda Schechnera używa określenia *teatr społeczny*. Zastępuje nim nazwę *teatr stosowany*, podkreślając tym samym fakt, że odbiorcami działań *teatru społecznego* są bardzo często grupy defaworyzowane zaś tematyką spektakli – ważne zagadnienia społeczne. Autorka zwraca uwagę na niezwykłą elastyczność metody wyrażającą się w możliwości jej dostosowania do zróżnicowanych warunków, środowisk i potrzeb grup dla których i z którymi *teatr społeczny* jest tworzony. Seymour stawia jednocześnie pytanie: czy przymiotnik „społeczny”, nie powoduje przypadkiem zawężenia definicji teatru li tylko do sfery przynależnej służbie społecznej, a tym samym zmarginalizowania jego teatralnej tożsamości i osiągnięć artystycznych?

W pracach innych, znaczących dla metody praktyków i teoretyków takich jak Sue Jennings, Sandy Akerman, Robert Grainger, John Casson, Mady Schutzman, Joe Winston, John Somers, Tim Michell, Sharon Muiruri, napotkamy obydwa terminy.

W piśmiennictwie polskim pojawia się sformułowanie *teatr społeczny*, które jest stosowane wymiennie z określeniem *teatr zaangażowany społecznie* (jako jego znaczeniowy odpowiednik). Warto też zwrócić uwagę, że określenie *teatr zaangażowany społecznie* pojawia się dużo częściej aniżeli *teatr społeczny*.

Część autorów rozumie *zaangażowanie społeczne teatru/teatru społecznego* w kontekście włączenia w spektakle, tworzone w teatrach instytucjonalnych, aktualnych treści społecznych czy politycznych.¹ Podkreśla się często znaczenie dialogu pomiędzy twórcami teatralnymi a widownią oraz zachęcanie do uczestnictwa w życiu teatralnym tzw. zwykłych ludzi, którzy często koneserami teatralnymi nie są (Kluzowicz 2007, Mościcki 2007, Anna Bajor-Ciciliati 2008, Muller 2011). W artykule Julii Kluzowicz (2007) możemy przeczytać: „(...) dialog staje się racją bytu w teatrze, który już nie uczy, nie bawi, nie przedstawia, tylko zadaje pytanie, prowokuje, wciąga w dyskurs” (s. 139).

Inni, m.in. twórcy polskiego Teatru Łąźnia Nowa podkreślają, że cele *teatru zaangażowanego społecznie* są nieco inne, niż w przypadku spektakli tradycyjnych zauważając że „współczesny polski teatr zaangażowany społecznie (...) bazuje na idei teatru, która porzuca prymat przedstawienia jako spektaklu i

---

¹ Dramaty, które wymienia Julia Kluzowicz (2007) jako przykłady Teatru Zaangażowanego Społecznie: "Made in Poland" Przemysława Wojcieszka, "Od dziś będziemy dobrzy" Pawła Sali, "Toksyny" Krzysztofa Bizio, "Weź przestań" Jana Klaty, "Agata szuka pracy" Dany Łukasińskiej, "From Poland with love" Pawła Demirskiego, "Podróż do wnętrza pokoju" Michała Walczaka, "Koronacja" Marka Modzelewskiego, "Tiramisu" Joanny Owsianko, "Pokolenie porno" Pawła Jurka, "Testosteron" Andrzeja Saramonowicza.

reprezentacji świata na rzecz podnoszenia jakości życia społecznego i kulturalnego” (por. <http://culture.pl/pl/wydarzenie/polski-teatr-zaangazowany-spoecznie>).

Szeroko stosowane i szczegółowo opisane w Wielkiej Brytanii pojęcie *teatr stosowany* jest natomiast stosunkowo rzadko używane w polskiej literaturze przedmiotu. Zgłębiając temat stanęliśmy więc przed wyborem: czy tłumaczyć a tym samym wprowadzać nowe terminy *teatr społeczny* lub *teatr stosowany*? Czy może pozostać przy polskim, już opisanym i mającym pewną historię odpowiedniku – *teatrze zaangażowanym społecznie* – proponując określone rozumienie jego znaczenia? Po długich dyskusjach wybrałyśmy drugie rozwiązanie pozostając przy terminie teatr zaangażowany społecznie. Chciałyśmy jednak podkreślić, że w naszej pracy odwołujemy się do praktyków i teoretyków zarówno teatru stosowanego jak i teatru społecznego a używane w anglojęzycznych periodykach i opracowaniach terminy *teatr społeczny* i *teatr stosowany* wpisują się formalnie/definitywnie w wybrany przez nas polski termin. Dialog z widzem, zaangażowanie uczestników we współtworzenie spektakli, przedstawienia dotyczące ważnych kwestii społecznych, wiara, że teatr może być miejscem zmiany - to kwestie kluczowe dla bliskiego nam sposobu myślenia o teatrze.

Teatr zaangażowany społecznie: aktywizm czy interwencja?

Monica Prendergast i Juliana Saxton (2009) rozumieją rodzaj teatru poruszający tematy społeczne i/lub polityczne w dwóch perspektywach: **aktywizmu teatralnego i interwencji teatralnej** (s. 11). Aktywiści teatralni podejmują tematy społeczne/polityczne, zwykle pojawiające się spontanicznie w tzw. trudnych czasach (wojna, powstania, kryzysy społeczne i obywatelskie, totalitaryzm). Dzieje się to jednak w ramach ściśle zdefiniowanej (a w związku z tym bezpiecznej i przewidywalnej), należącej do „przemysłu rozrywki” sytuacji teatralnej, w której na scenie profesjonalnego teatru występują zawodowi aktorzy, zaś na widowni siedzą „zawodowi widzowie”². Przykładem może być spektakl Teatru Trzyrzecze w reżyserii i wg scenariusza Przemysława Wojcieszka zatytułowany „Polska Krew” (premiera 2016). Jak mówi sam reżyser „[spektakl] powstał z potrzeby serca, z wiary w to, że należy mówić głośno o tym, o czym inni cicho myślą” (por. <http://www.trzyrzecze.pl/#!polska-krew/kgatu>). „Polska Krew” podejmując temat kryzysu demokracji odwołuje się do bardzo konkretnej bieżącej sytuacji

---

² Poprzez sformułowanie „zawodowi widzowie” rozumiemy przypadkową publiczność składającą się jednak z osób które, wybrały taki sposób spędzania wolnego czasu w związku z tym poniosły określone koszty (w Polsce niestety w porównaniu do innych form rozrywki dość wysokie). W wielu przypadkach są to osoby należące do klasy średniej lub wyższej, przygotowane do odbioru przedstawienia teatralnego i/lub interesujące się wcześniej prezentowanym tematem. Zawodowi aktorzy są bierni w trakcie przedstawienia i mają minimalny kontakt z aktorami zwykle ograniczający się do niewerbalnych reakcji w trakcie spektaklu i braw na koniec.

politycznej (m.in. jak mówi Przemysław Wojcieszek podejmuje temat – młodych nacjonalistach i „skapciałej” liberalnej inteligencji). Spektakl jest wypowiedzią profesjonalnych twórców, a widzowie w trakcie przedstawienia pozostają bierni.

Innym punktem widzenia jest spojrzenie na teatr jako **na świadomą i zaplanowaną** interwencję teatralną. Teatr staje się wtedy **narzędziem** wywierania wpływu na rzeczywistość społeczną w środowiskach dla których nie jest czymś naturalnym; przy czym najczęściej interwencja przychodzi z zewnątrz. Guglielmo Schinina, międzynarodowy specjalista teatru zaangażowanego społecznie, specjalizujący się w pracy ze społecznościami dotkniętych wojną oraz uchodźcami zwraca uwagę na **możliwość zmiany, którą stwarza ten rodzaj teatru**. „Teatr społeczny jest teatrem zmiany. Jest teatrem który pomaga jednostkom, grupom i społecznościom w znalezieniu ich własnych sposobów zaspokojenia ich potrzeb, poprawy ich społecznego funkcjonowania i ostatecznie przewyciężenia nieszczęśliwych sytuacji.” (Schinina, 2009 s. 37).

W podobnym duchu wypowiada się John Somers, wybitny teoretyk i praktyk metody, twórca teatralny i honorowy wykładowca Wydziału Dramy Uniwersytetu Exeter, który podkreślając interwencyjny charakter *teatru zaangażowanego społecznie* zwraca uwagę na konieczność wcześniejszego **przygotowania i przemyślenia planowanej interwencji**. Zdaniem Somersa, dla przeprowadzenia skutecznej i konstruktywnej interwencji teatralnej niezbędne jest zbadanie i zrozumienie kontekstu pracy (w tym grupy docelowej), zdefiniowanie celów wybór, zaplanowanie i przeprowadzenie działań teatralnych najodpowiedniejszych dla sytuacji, ewaluacja i ocena efektywności działań. (por. Somers, 2009 s. 194).

Z kolei James Thompson (2003) – profesor Uniwersytetu w Manchester, badacz teatru zaangażowanego społecznie, międzynarodowy specjalista pracujący m.in. w społecznościach dotkniętych wojną – tak pisze o naturze teatralnej interwencji: „Wiele z teatru stosowanego w jego „intencjonalnej” formie tworzy praktykę, która stara się dyskutować istotne kwestie i doprowadzić do przekształcenia tych problemów w nowe opowieści lub umieszczenia ich w nieznanym kontekstach (...) [W ten sposób] stara się dostarczyć ludziom narzędzi do przebycia trudnych przejściowych okresów i służyć im w ten sposób pomocą w bezpiecznym dotarciu do nowego miejsca lub czasu” (cyt. za Prendergast i Saxton 2009, s. 12).

Aktywizm społeczny jako forma zaangażowanego teatru jest znana, często stosowana i dość dobrze opisana w polskim piśmiennictwie. W dalszej części artykułu zajmiemy się bliższym nam i znacznie rzadziej stosowanym interwencyjnym nurtem *teatru zaangażowanego społecznie*, który pomimo coraz większej popularności do tej pory nie doczekał się szerszego opracowania w języku polskim.

Teatr Zaangażowany Społecznie jako interwencja

Teatr zaangażowany społecznie to termin pojemny, jak pisze Taylor (2006) „użyteczny termin – parasol łączący praktyków wykorzystujących siłę teatru w dokonywaniu zmian w życiu” (za Prendergast i Saxton 2009, s. 6). Współcześnie projekty *teatru zaangażowanego społecznie* możemy odnaleźć w różnych miejscach: więzieniach, domach kultury, szkołach, teatrach, zakładach poprawczych czy ośrodkach leczenia uzależnień. *Teatr zaangażowany społecznie* może przybierać różne formy. W piśmiennictwie anglojęzycznym opisywanych jest wiele jego rodzajów, m.in. Teatr ze społecznością (ang. Community based theatre), Teatr Forum (ang. Forum Theatre), Teatr w Edukacji (ang. Theatre in Education), Teatr Więzienny (ang. Prison Theatre), Teatr Muzealny (ang. Museum Theatre) czy Teatr Wspomnień (ang. Reminiscence Theatre). Bez wątplenia każdy z nich ma bogatą i ciekawą historię, która zasługuje na szczegółowe opracowanie. W dalszej części artykułu zajmiemy się tymi nurtami *teatru zaangażowanego społecznie*, które są najlepiej rozpoznane w Polsce. Są to: Teatr ze społecznością, Teatr Forum i Teatr w Edukacji (TIE).

Poniżej krótko opisujemy każda z nich, starając się wyróżnić cechy charakterystyczne odróżniające ją od innych. Mamy jednak świadomość, że granice pomiędzy określonymi formami teatru zaangażowanego są płynne i często się zacierają zarówno pod względem praktycznych działań jak i założeń teoretycznych. Jednocześnie projekty inspirowane jednymi metodami, czasem korzystają z arsenału innych np. zdarza się, że projekty TIE wykorzystują metodę Teatru Forum.

Bibliografia (cz. I i cz. II):

Bajor-Ciciliati A. (2008). *Teatr z misją*. Witryna nr 2 (204) z dnia 20 stycznia 2008. Źródło: www.witryna.czasopism.pl/pl/gazeta/1111/1276/1564 (data odczytania 25.07.2016).

Boal A. (1995). *The Rainbow of desire. The Boal method of theatre and therapy*. London UK: Routledge (tłum. na angielski A. Jackson).

Boal A. (2008). *Theatre of the oppressed*. London UK: Pluto Press (tłum. na angielski Charles A. i Maria-Odilia Leal McBride, E. Fryer).

Boal A. (2013). *Gry dla aktorów i nieaktorów*. Warszawa: Wydawnictwo Drama Way Fundacja Edukacji i Kultury, Wydawnictwo Cyklady. (tłum. na polski M. Świerkocki).

Boal A. (1998) *Legislative Theatre: Using performance to make politics*. London UK: Routledge, (tłum. na ang. A. Jackson).

Depta M. (2007). TIE jako forma interaktywnego teatru. W: K. Markowska-Byczek (red.) *Drama stosowana jako narzędzie społecznej interwencji. Teoretyczne i praktyczne aspekty metody*, Stowarzyszenie STOP-KLATKA. Warszawa s. 28-36. Źródło: www.fundacja.dramaway.pl/tie-jako-forma-interaktywnego-teatru/224/193 (data odczytania 30.06.2016).

Depta M. (2010). TIE as human rights education. W: *Drama. Learning and Creativity* A. Gałązka, UK, National Drama Publication s. 76-87. Źródło: www.dramaway.pl/tie-jako-narzedzie-edukacji-na-rzecz-praw-czlowieka/136/111, (data odczytania 30.06.2016).

Depta M., Żejmo-Kudelska A. (2016). *Teatr Zaangażowany Społecznie: prowadzący, aktor, widz*. Drama Way Fundacja Edukacji i Kultury. Źródło: www.teatrzaangazowany.pl/pl/czytelnia/publikacje.

Grotowski J. (2012). Wokół teatru przyszłości. W: *Grotowski. Teksty zebrane*. Warszawa: Instytut im. Jerzego Grotowskiego. Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego. Wydawnictwo Krytyki Politycznej.

Jacksona A. (2011). wypowiedź w filmie Untold Stories - film Cardboard Citizens *Forum Theatre Tour, Community Channel*. Źródło: www.youtube.com/watch?time_continue=91&v=srvnPJcLmIM.

Jennings S. (2009). *Dramatherapy and Social Theatre. Necessary Dialogues*. London and New York: Routledge.

Kluzowicz J. (2007). Teatr zaangażowany społecznie jako sposób odnowienia dialogu z polskim widzem, *Rocznik Andragogiczny*, s. 134-145, źródło: www.cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-abe6f639-0e8b-46d9-bd40-8efga88dbb8d/c/134-145.pdf.

Kwiatek M. (2016). *Teatr Forum w szkole – a co na to uczniowie? Badanie oddziaływania metody Teatru Forum na młodzież*. Drama Way Fundacja Edukacji i Kultury, Źródło: <http://www.teatrzaangazowany.pl/pl/czytelnia/publikacje,39> (data odczytania 30.06.2016).

Mościcki P. (2007). Zaangażowanie i autonomia teatru. Artykuł jest zapisem pierwszego z cyklu wykładów autora w Instytucie Teatralnym im. Zbigniewa Raszewskiego - Teatr społeczny. Konteksty. Ukazał się w piśmie *Dialog nr 12/2007*. źródło: www.krytykapolityczna.pl/TekstypozaKP/MoscickiZaangazowanieiautonomiateatru/menuid-76.html.

Muller A. (2011, 10 stycznia). Teatr, który dotyka (o teatrze zaangażowanym na kilku przykładach – esej), *Teatralia. Internetowy magazyn teatralny.* Źródło: www.teatralia.com.pl/archiwum/artykuly/2011/styczen_2011/100111_tkdo.php.

Prendergast M., Saxton J. (2009). *Applied Theatre. International Studies and Challenges for Practice*, Bristol, UK/Chicago, USA: Intellect.

Seymour A.(2009). Dramatherapy and social theatre: A question of Boundries, W: S. Jennings *Dramatherapy and Social Theatre. Necessary Dialogues*. London and New York: Routledge.

Schinina G.(2009). Like a ham in temperance hotel. Healing, participation and education in social theatre. W: S. Jennings *Dramatherapy and Social Theatre. Necessary Dialogues*. London and New York: Routledge.

Somers J. (2009). Drama and wellbeing. Narrative theory and The use of interactive theatre in raising mental health awareness. W: S. Jennings *Dramtherapy and Social Theatre. Necessary Dialogues*. London and New York: Routledge

Somers J. (2010). *Community Theatre: a search for identity*. Tale Valley Community Theatre. Źródło: www.tvctheatre.org/articles/community-theatre-a-search-for-identity/.

Taylor P. (2003). *Applied Theatre. Creating Transformative Encounters in the Community*. Portsmouth NH: Heinemann.

Żejmo-Kudelska A. (2011). Teatr w edukacji: nowe spojrzenie na profilaktykę uzależnień. *Głos Pedagogiczny. listopad 2011(33)*, str. 16-18, Źródło: www.dramaway.pl/teatr-w-edukacji--nowe-spojrzenie-na-profilaktyke-uzalezniem/136/115.

www.encyklopedia.pwn.pl/haslo/komunitaryzm;3924720.html, hasło: komunitaryzm (data odczytania 30.07.2016).

www.culture.pl/pl/wydarzenie/polski-teatr-zaangazowany-spolectnie (data odczytania 30.08.2016).

www.trzyrzecze.pl/#!polska-krew/kgatu (data odczytania 30.08.2016).

www.teatrzaangazowany.pl/pl/teatr_forum (data odczytania 30.08.2016).

Żejmo-Kudelska A. (2011). Teatr w edukacji: nowe spojrzenie na profilaktykę uzależnień. *Głos Pedagogiczny*, listopad 2011(33), str. 16-18. Źródło: www.dramaway.pl/teatr-w-edukacji--nowe-spojrzenie-na-profilaktyke-uzaleznien/136/115 (data odczytania 30.08.2016).